

zingen naar zee

zingen naar zee

Jan Grolleman

© Jan Grolleman 2023

Titel: zingen naar zee

Auteur: Jan Grolleman

Omslagontwerp: Jan Grolleman/Hille Pijlman

Foto auteur: Henny Wilting

Foto omslag: Henny Wilting

Uitgeverij U2pi BV, Den Haag, www.uitgeveriju2pi.nl

Druk: JouwBoekdrukkerij.nl

ISBN 978 94 9329 995 5

NUR 300

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande, schriftelijke toestemming van de auteur.

Voor alle Lucia's

*In gewonde samenlevingen lachen de tanden,
maar zwijgen de harten.*

Koert Lindijer - Een wolkenkrabber op de savanne - 2023

De waarheid is complex, en in een roman kun je daar recht aan doen.

Ilja Leonard Pfeijffer - De Groene Amsterdammer - 2023

I

1

Ze hadden je gevraagd te solliciteren, ‘eervol in een land met toekomst.’ Hoewel de optimisten de omwenteling onomkeerbaar vonden, was jij er niet helemaal gerust op. Maar toch besloot je te gaan. Een nooit te vergeten avontuur zou het worden. Je wens verzilveren iets goeds te doen.

Maar toen je na maanden terugkwam was je niet dezelfde, ik zag het aan wat je deed en naliet. Ik meende dat het tijdelijk was, dat je over enige tijd weer de man zou zijn die ik kende. Maar je ging het Afrika van daar steeds meer incorporeren in je bestaan hier. Althans, je probeerde het. Maar ik zag dat het je niet lukte. Omdat het leven daar zoveel afweek van wat ze hier van je verwachtten. ‘Wanneer begon het?’ vroeg ik je. Het was even stil. Je haalde je hand door je haar en zette je bril af. Alsof minder zicht je dichterbij een antwoord zou brengen. ‘Emiel, wanneer begon je Afrikaan te worden?’ Je begon te lachen, maar je zweeg. Was je trots? Maakte het je bijzonder? Afrikaan zijn, om met je mee te dragen als geuzentitel?

Het was toen ik weer eens bij je op bezoek was in Groningen. We zaten aan tafel in een Afrikaans restaurant in de Folkingestraat. Er klonk muziek. Ik houd er niet van, eten met muziek, liever de ruis van stemmen en het rinkelen van glazen. Maar het volume was bescheiden, zoals de muziek uit de autoradio kan klinken, laat in de nacht, alleen onderweg met de klanken diep uit het dashboard.

Voor mij klonk het als een potpourri uit Afrika, ik zag dat je je oren spitste. Opeens herkende ik Miriam Makeba met haar *Click Song*. Ook jij herkende die onnavolgbare stem, je legde je bestek neer. Ik zag je betraande ogen, zag verlangen en heimwee. Maar ik wist dat er meer was. Het eten was goed die avond, de wijn verrukkelijk.

*Igqira lendlela nguqo ngqothwane
Igqira lendlela kuthwa nguqo ngqothwane
Igqirha lendlela nguqo ngqothwane
Igqirha lendlela nguqo ngqothwane*

*In my native village, in Johannesburg
There is a song that we always sing
when a young girl gets married
It's called The Click Song by the English
Because they can't say ngqothwane*

Maar eerst Lies. ‘Liever Liesje’, zoals ze zei. We troffen elkaar in Amsterdam, waar we samen op de Toneelschool zaten. Ik was aangenomen nadat ik twee jaar in Groningen de kunstacademie Minerva had gedaan, gelijk op met Emiel. Twee handen op een buik, ook al was er onderscheid. Dat realiseerde ik me pas nadat ik naar Amsterdam was vertrokken om ‘iets met theater te doen’, terwijl hij switchte naar de studie Sociologie aan de Groninger Universiteit, de RUG. Hij bleef, ik ging.

Lies en ik ontmoetten elkaar op de zolder van de Toneelschool, in een gebouw dicht bij het centrum. Nee, er was niets romantisch aan die zolder, het was groot en donker, met enkel twee kleine ramen, die je open kon doen ‘om de zee te horen ruisen.’ Dat was waarmee de docent ons probeerde te verleiden, een opdracht om ‘de verbeelding laten spreken.’ Ik wist wat dat betekende in de kunsten, je verbeelding laten spreken, hoe je weg moest zien te geraken van alles wat je dierbaar was. In het schilderen, tekenen en beeldhouwen ging dat gemakkelijk. Te gemakkelijk. Als vanzelf werden de vormen abstracter, de kleuren minder naturel en het materiaal onbepikt. Dat onbepikte, dat was misschien wel de kern. Het werd anoniem. Er dreigde decoratie en het loze gewichtige van kunst-om-de kunst. *L’art pour l’art* mocht het weliswaar niet heten, maar we bevonden ons in het schootveld. Ik vreesde een glijdende schaal. Kunst is immers het vertellen van een verhaal.

En zo kwam ik op het idee van een performance, mijn eigen lichaam zou het gaan zeggen. Er werd een festival georganiseerd door het Grand Theater aan de Grote Markt. Een gekraakt theatercomplex dat tot op de huidige dag floreert als het beste vlakkevloertheater van de stad. Er was een weekend geprogrammeerd voor jonge en aankomende kunstenaars van uiteenlopende disciplines, *Werken met Beweging*. Ik greep mijn kans.

Bij het Nieuwsblad van het Noorden tikte ik rollen papier op de kop. De laatste tientallen meters die op de rol bleven zitten na de drukgang van de dagelijkse krant. Ik belegde de vloer van het trappenhuis en de foyer ermee, en zette een bord bij de ingang. *Elke stap zal de wereld voor altijd veranderen.* Ik geef toe, ‘de wereld’ klonk groot en ‘altijd,’ was nogal ambitieus. Eerlijk, over de tekst had ik niet lang nagedacht, hij was er ineens. Niet dat ik een idee had wat onze footprint betekende, ik behoorde ook niet tot wat men tegenwoordig ‘radicaal activisme’ noemt. Maar toch, nu ik erop terugkijk, mijn woorden waren profetisch.

Binnen een uur na de opening was duidelijk waartoe mensen in staat zijn. Nadat het publiek eerst aarzelend beneden was blijven staan, met het zicht op de maagdelijke trap van kwetsbaar krantenpapier, werden de voorzichtige eerste stappen gezet. Met de eerste gemorste koffie werd een grens overschreden. De eerste bezoeker die daarna, tegen de regels in, zijn schoenen niet had uitgetrokken zette de toon voor het vervolg. Tegen het eind van de middag hadden we er samen een ruïne van gemaakt. Ik vond het geslaagd. Mede studiegenoten vonden het ‘interessant’ of een ‘zooitje.’ Enkelen begrepen de boodschap. Emiel schudde alleen maar zijn hoofd. Een enkeling durfde te zeggen dat het te veel ‘bedoeling’ was. De algemene opinie onder vrienden was dat het een mooi zijpad was, maar als beeldende kunst minder geslaagd, ‘iets heel anders dan een schilderij.’ Ze hadden gelijk. De keuze voor het theater was gemaakt, ik zou de wereld mijn verhaal vertellen.

En zo kwam ik ruim een jaar na het Grand Theater terecht op de zolder van de Toneel Academie in Amsterdam. Daar leerde ik Lies kennen, die met haar zingen-naar-zee performance altijd naast me stond. Lies kwam uit Friesland en droeg tijdens de performance haar blonde haar in een paardenstaart. Ze was klein en had een fijn gezicht, dat ze wist om te vormen tot een vervaarlijke mimiek. Ze was mollig, sexy mollig, en had een ongelooflijke witte huid. Van top tot teen. Dat zag ik een paar weken later.

De opdracht was om te zingen naar zee, wekenlang een vast onderdeel van het programma. Je zag de kale zoldering, de ruwe balken, en als je je had geposteerd bij het raam, de wolken. De zee moest in je hoofd verschijnen, de golven zou je als vanzelf voor je zien. Woeste golven tegen de rotsen of een rustige aanlanding op de kust, het was je eigen zee. Met ginds aan de overkant mensen die stonden te luisteren, je publiek. Dat moest je met je stem hoorbaar kunnen maken, dat er mensen waren die naar je wilden luisteren. En om ze te bereiken deed alles mee: je mond, je ogen, je handen, armen en schouders, de stand van je hoofd, je voeten standvastig of zwevend. Wat je wilde zijn en wat je voelde. En daarbij, wie je zag aan de overkant. Zelf vond ik de plek waarvandaan ik zong belangrijker. Met de blote voeten op een zandstrand, trots op een rotsblok of vanaf een dijk, de wolken ogenschijnlijk dichtbij, boven me een enkele vogel. Maar de ander bereiken, de overkant? Het liet altijd een onbevredigend gevoel bij me achter. Dacht ik aan de overkant de ander te zien aankomen, maar voelde dat beeld dan toch weer wegglijden. Als een naderend orgasme dat je voelt ontglippen als je er niet met het hoofd bij bent. Of juist te veel. Wat je niet meer terug kunt pakken, zeker niet als je je inspant.

Zingen moest je ruim zien. Van zingzeggen tot hardrock, van klaagzang tot psalmen. Die laatste categorie was voor Lies. Van huis uit. Het leek heel diep uit haar binnenste te komen. Wat soms hard, de andere keer zacht en zalvend uit haar kwam. Toen we eens gezamenlijk na de les de trap naar beneden liepen vroeg ik hoe ze het deed, bij haar klonk het zo natuurlijk. Ze zei dat het 'een soort mantra' was, dat had ze van een vriendin gehoord die een keer in India was geweest. De psalmen waarvan ze de fragmenten gebruikte had ze van God gekregen. 'Misschien ook iets voor jou', zei ze met een blij gezicht, haalde het elastiekje uit haar staart en schudde even met haar hoofd. 'Zo, dit was het voor vandaag.'

Ik kon niet weten dat jaren later dit zingen zoveel voor mij zou betekenen.

‘Liever Liesje’, zei ze toen ik in de grote rode fauteuil zat op haar kamer. Een zolderkamer, een paar straten van de Academie. Een leuke en mooi ingerichte zolder, het schuine dak was vakkundig afgetimmerd, ‘door heit gedaan’, er hingen schemerlampjes en boven haar bed het iconische portret van Che Guevara. Zwart op een rode achtergrond, de poster die bij iedereen aan de wand hing die wilde deugen. ‘Een rechtvaardige man’, zei ze. ‘En knap’, voegde ze er glimlachend aan toe. Aan de andere schuine wand een dakraam. Behalve twee identieke fauteuils, een kleine houten eettafel en twee stoelen, was de vloer belegd met vier verschillende vloerkleden, drie half versleten perzen en een rond wit langharig kleed. Aan het eind van de zolder stond een te klein tweepersoonsbed met een weelderige spreij.

Haar kleren lagen niet verspreid over de vloer, zoals bij veel van onze leeftijdgenoten, maar waren soort-bij-soort-stapeltjes in een mooi kastje. Ook uit de handen van heit. Dat zei ze nadat ik het al had gesuggereerd, ‘ja, hij is handig hoor.’ ‘En dat?’ Ik wees op de lijn waaraan vijf broekjes hingen, elk een andere kleur, een feestelijke waslijn hoog in de nok van de zolder. Ze begon geheimzinnig te lachen en kleurde, ‘nee, dat is niet van heit.’ De tweede avond bleef ik. Ik vroeg of ze het hier een keer voor me wilde doen, dat zingen uit haar binnenste. ‘Nee, hier kan het niet, hier ben ik Liesje.’

Een paar uur later klonk haar variant. Na eerst wat gefrommel in het te kleine grote bed, hadden we het witte kleed genomen. Rond en zacht. Als de stem van Joan Beaz met *We shall overcome* op Woodstock klonk ze, als vanuit de hemel. Haar aankomst! Een golf van energie, van vreugde, van verdriet. En woede, het was zeker ook woede wat ik hoorde. Het galmde over de zolder, het moet de mensen op zeker twee etages onder ons hebben opgewonden. Haar lichaam sidderde, een lijf vol kippenvel, koud en warm tegelijk. Golven spoelden over ons heen, het water trok zich terug en kwam weer

op. Ik hoorde applaus, een staande ovatie, juichen en aanhoudend gezang. Ze had de onmetelijkheid bedwongen, was aan de overkant gearriveerd. Vanaf een robuuste dijk, met beukende golven, een ruwe zee tegen een trotse rots. Dichtbij en ver tegelijk.

De keren daarna namen we steeds weer het zachte ronde witte kleed. Geen hoofd- en voeteneind, onder of boven. Richtingloos. Hoe we ook lagen, wat we ook deden, elke keer op het zachte ronde witte kleed. Spannend, hoe creatief ze was. En lenig. O, ze was zo lenig, niet dun, zeker niet dun, maar lenig! Dan zei ze op een vlot beland te zijn. 'Een vlot als een gedeeld lot,' zei ze geheimzinnig. Jaren daarna zou ik nog vaak dromen van het kleed als een vlot, zij met een duik in het water, kopje onder om vervolgens toch weer boven te komen.

Als ik in haar was, probeerden we langzaam te worden, steeds langzamer, lichtjes en geleidelijk, zoet zoekend naar elkaars ritme. Ze had het me geleerd, 'roerloos worden.' Zoeken naar elkaars ritme om dat samen te vinden. Zacht zuchten en fijne fluisterwoordjes, wachten op wat zou komen. Alleen maar dit, dit bijna-niet, dit ogenschijnlijk bewegingsloos voortgaan. 'Lit it gean, Paul,' fluisterde ze, 'lit it gean.' Ik houd niet van het Fries, maar dit fluisterend uit haar mond... We lagen stil, maar het was alsof we opstegen, los kwamen van het witte kleed en traag omhoog zweefden. Samen zingend naar de overkant. Door haar begreep ik waar het over ging, 'zingen naar zee.' Over verlangen ging het, louter verlangen. Hunkeren naar ver, naar iets groots, naar het gigantische. Juist door heel dichtbij te zijn. In elkaar te zijn. Te bestaan. Zij had het me geleerd, dat je je moet laten meevoeren, dat je je moet laten nemen. 'Mooi klinkt dat misschien niet, elkaar nemen, maar totaal overgeven, dat is het Paul, dan pas word je opgenomen, als je elkaar bent en deel van de kosmos.' Ja, de kosmos, ik voelde dat er zoiets moest zijn.

Soms keken we erna door het dakraam naar de lucht. We spraken dan over de sterren, die je hier in Amsterdam niet kon zien. 'Dat kan nog in het noorden van Friesland, daar is het nog donker 's nachts,'

zei ze op een keer. ‘Ook in Groningen,’ zei ik er achteraan. Soms las ik haar een gedicht voor van mijn idool Jorge Luis Borges, dat ze maar half begreep. Ze had liever Bertolt Brecht waar ik altijd wel een paar regels van bij me had.

*Het is niet zo dat het genot slechts blijft.
Vaak reeds gevoeld, komt het nog eens vaak op.
Wat wij vaak doen nog één keer doen, daar bovenop,
Dat is het wat ons tot elkander drijft*

Ze genoot nog het meest van de eerste regels van het tweede couplet.

*Dat kleine schokken van je billen, dit
Langverwachte! O, van je vlees de list!*

Liesje was een liefhebber. En gezegend met een sterk religieus gevoel. God. Lies vond dat het leven ergens toe moest dienen. Dat je er niet zomaar was. Dat de Here haar richting gaf, haar een opdracht had gegeven. Hoe de wereld moet worden en dat zij daar een bijdrage aan zou moeten leveren. Vooruitgangsgeloof. Ze had het altijd over ‘samen met elkaar’, alsof ze samen met de Here bedoelde. Maar Lies, ik was het toch?! Maar aan de andere kant, ik voelde wel iets voor die God. In Hem wilde ik wel geloven, de God van de totale overgave. Maar was het misschien door Hem dat ze elke keer zo verzaligd arriveerde? Dat Hij het was die aan de overkant op haar wachtte?

Op een keer, direct na ons goddelijk samenzijn, zei ze het, we hadden ons nog niet eens aangekleed. Dat ze ermee op zou houden. Met de Toneelschool en met mij. Ik dacht dat ik het niet goed verstond of dat ze een grapje maakte. Ze was net gearriveerd en bijgekomen, waarna we wel vaker een grapje maakten. Dat zag ik als onderdeel van het spel, terugkomen op aarde. ‘Geen grapje, Paul, ik stop met alles, mijn toekomst ligt in Friesland.’ Ik begreep het niet, nee, ik geloofde gewoon niet wat ze zei. We hadden toch dit, dit on-

benoembare! Al die maanden hadden we niet veel anders gedaan dan dit, ja, die ene keer naar het strand, waar het zand haar in de weg had gezeten. En een enkele keer las ik een stukje voor uit een boek of droeg een gedicht voor van de verheven Borges of de aardse Brecht. Maar dit zaligste!

Vanaf dat moment verscheen ze niet meer op de zolder van de Toneelschool. Vriendinnen lieten weten dat ze was vertrokken. Ik bleef steeds vaker thuis. Tot ook ik besloot te stoppen met de Toneelschool. Maanden volgden waarin ik nauwelijks mijn bed uitkwam, maanden waarin ik gek werd van verdriet. Pas toen wist ik hoeveel ik van haar had gehouden.

Een jaar later bereikte me het bericht van haar dood. Verongelukt op de N31, de weg tussen Harlingen en de Afsluitdijk. Uit een krantenbericht begreep ik dat ze 's avonds in het donker bij het oversteken was gegrepen door een auto, de chauffeur had gedronken. Van een toenmalige vriendin vernam ik dat ze haar laatste maanden in Harlingen in de hulpverlening had gewerkt.

Ze werd begraven in haar geboorteplaats, in het noorden van Friesland. Ik had er natuurlijk moeten zijn, had daar iets moeten zeggen, iets moois. Over hoe mooi ze kon zingen, over het zachte witte ronde kleed, een wolk zou ik het noemen. Over haar God misschien, die toch ook een beetje de mijne was geworden. Of ik zou een mild-erotisch gedicht van Brecht kunnen voorlezen, of nog beter, Borges.

Liesje had een zachte huid, was wit als room, genotzuchtig en onverzadigbaar. Maar ook was er woede. Alles kwam uit haar binnenste, daar op het witte kleed. Direct al, de eerste keer. De fijnste keer, de fijnste avond van alle avonden. Onvergetelijk, haar overgave, ik wist niet dat het bestond. Dat het zó kon zijn. Het is me mijn leven bijgebleven. Was ze daarom vertrokken, bang voor haar eigen lust? Werd haar genot, haar verdwijnen in goddelijke hoogtepunten haar te veel? Was ze bang geworden zich helemaal en voor altijd te verliezen?

Ook mij werd het wel eens te veel, dat wil zeggen de volgorde. Dan nam ik een boek om haar voor te lezen, terwijl we samen in de grote fauteuil zaten, of las een gedicht dat ik als acteur staande voordroeg. Maar na een poosje trilde ze van ongeduld, vroeg of het gedicht al gauw uit was. Misschien was het de angst te verdwalen met een dwaze kunstenaar, ze had er wel eens iets over gezegd, 'preken voor eigen parochie.' Was ze daarom bij me weggegaan om zich een jaar later dood te laten rijden door een idioot?

Na ons witte kleed rookten we een sigaret, dat deden we altijd in bed. 'Lekker hè', zei ze als ze haar rook uitblies. Met onze rug genoeglijk tegen een kussen keken we even naar Che, de vrijheidsstrijder, de man die alles uit zijn ooghoeken had gezien. Altijd zei ze dan iets over hem en zijn strijd, die dan opeens ook de hare leek te zijn. Vol vuur sprak ze over uitbuiting en armoede, westers kapitalisme en het bevrijdend socialisme, wat ze koppelde aan het christendom. En meer dan eenmaal zei ze hem knap te vinden, 'zo knap, Paul, hij lijkt wel een beetje op Christus, vind je niet?' 'Maar hij een stoere baret in plaats van die sneue doornenkroon', zei ik dan. Altijd klonk het vreemd uit haar mond, dat gedweep, na het zoete. Over de man en zijn strijd, ik vond dat ze het bezoedelde, dat wat we zojuist hadden gehad. Natuurlijk was hij een held, dat vonden we allemaal, ik niet uitgezonderd. Maar niet nu, Liesje, alsjeblieft niet nu.